

Prof.Dr. Doğan AKSAN ile Ülkemizde Dil ve Dilbilim Çalışmaları
Üzerine

A.Kocaman: Sayın Hocam, siz ülkemizde dilbilimin geçmişini yakından bilen birisiniz. Bu konuda yazılarınız, kitaplarınız var. Okurlarımız için dilbilimin ülkemizdeki serüvenine kısaca değinir misiniz?

D.Aksan: Batı'daki anlamda dilbilim ile ilgili çalışmalar ülkemizde Şemsettin Sami ile başlar. Bu alanda ilk yayın Şemsettin Sami'nin *Lisan* adlı kitapçığıdır. Bu kitapta 'linguistique' terimi yerine 'ilmü'l-lisân' terimi önerilmiş ve kullanılmıştır. Ancak Türklere daha eski bir dilcilik geleneği olduğunu biliyoruz. *Divanü Lügat-it Türk'* ün yazarı Kâşgarlı Mahmud bu konuda en önde gelen adlardandır. A. Şir Nevâi *Muhakemetü'l Lügateyn* ve öteki yapıtlarıyla Türkçe-Farsça kavramları karşılaştırırken onomastik çalışmalarının öncülerinden biri olarak düşünülebilir. Öte yandan dilbilgisi yazarlarımız arasında Bergama'lı Kadri Efendi'yi de anmak gerekecektir. Ne var ki, çağdaş anlamda dilbilim dersleri ilk olarak İstanbul Üniversitesinde Ragıp Hulusi Özdem tarafından verilmiştir. 1933'te Özdem'in Lenguistik profesörlüğüne atanmasıyla yurdumuzda dilbilim öğretimi resmen başlamış olmaktadır. Özdem daha çok dilbilim kuramlarıyla ilgili dersler vermiştir. Profesör Özdem'in ölümünden sonra dilbilim dersleri bir süre İngiliz filolojisi bölümünde C.E.Bazell tarafından okutulmuştur. Bazell özellikle fonetik konusuna eğilmiştir. İstanbul Üniversitesindeki bu çalışmalar daha sonra Prof. Özcan Başkan, Prof. Süheyla Bayrav ve Prof. Berke Vardar'ın çabalarıyla daha da gelişmiştir.Dilbilim alanında çalışan bu bilim adamları yanında Prof. Bedia Akarsu, Prof. Nermi Uygur, Prof. Macit Gökberk, Prof.Akşit Göktürk, ve Prof. Tahsin Yücel de dilin kültür, felsefe ve yazın boyutlarıyla ilgili çalışmaları nedeniyle dilbilime katkıda bulunmuşlardır. Ankara'da ise Dil-Tarih-Coğrafya fakültesinin kuruluşunun hemen ertesi günü Genel Dilbilim dersleri okutulmaya başlanmıştır. İlk yıllarda A.Dilaçar, Saim Ali Dilemre, daha sonra da Prof. Necip Üçok bu görevi üstlenmişlerdir.Ben de 1964'ten başlayarak ders verdim.

Mutluluk verici bir gelişme olarak 1970'lerden sonra Boğaziçi, ODTÜ, ve özellikle Hacettepe Üniversitesi anabilim dalında dilbilim öğretimine başlanmıştır. İlginç olan taraf, bu kurumlardaki dilbilimcilerin çoğunun filoloji ve dil öğretim kökenli olmalarıdır. Üniversiteler yanında önemli bir gelişme olarak da TDK'nın çalışmaları anımsanmalıdır. Özellikle Satı Erişen zamanında TDK'da dilbilim-dilbilgisi kolu kurulması önemli bir gelişme sayılmalıdır.

A. Kocaman: Sayın Aksan bu noktada dilbilim/Türkoloji ilişkilerine ya da geleneksel/çağdaş dil çalışmalarının niteliğine değinebilir miyiz?

D. Aksan: Gerek Türkçe'nin incelenmesinde, gerekse Türkçe öğretiminde yakın

zamanlara kadar dilbilim etkili olmamıştır. Klasik dilbilgisi geleneği sürdürülmüş, bu arada Batı'dan özellikle Alman ve Fransız okullarının öğretilerinden yararlanılmıştır. Yinelemek gerekirse dil çalışmaları öncelikle Türkoloji bağlamında başlamıştır. Bu çerçevede en az çalışılan alan Türkçenin sesbilim alanı, en çok üzerinde durulan konular ise biçimbilgisi, szckbilgisi ve Türk dilinin çeşitli dönem ürünlerinin yazıma hazırlanması çalışmalarıdır. Bu arada TDK'nın kurulmasıyla daha önceki derleme çalışmaları bir seferberliğe dönüşmüş ve hız kazanmıştır. TDK'nın Atatürk'ün gösterdiği ağdaş hedefler doğrultusunda Türk dilinin zenginliğinin ortaya çıkarılması ve Türkçenin bilim ve kültür dili olması yolundaki çabalarının dil çalışmalarımızda önemli bir yeri olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu arada eski dil ürünlerinin yayıma hazırlanması, Türkçe Sözlük alışmaları da Türkoloji bağlamında alışmalaradır ve bu çalışmalar daha çok geleneksel Alman ve Macar okullarına bağlı kalmıştır.

Türkoloji çalışmalarında dilbilimin etkili olması 1960'lardan sonra Avrupa ve Amerika'da bu alanda çalışanların ağdaş dilbilim yöntemlerinden yararlanmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede daha önce incelenmiş Türkçe dilbilgisi çalışmalarına yeni görüş aarlarından yaklaşılmaya çalışılmıştır. Özellikle yabancı dil ğretimi konusunda Batı'daki gelişmeler ülkemizde de yankılanmış ve böylece uygulamalı dilbilim önemli bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır.

A. Kocaman: Efendim, dilbilimin Türkoloji ve Türkçe ğretimi konularına ne gibi katkıları olabilir?

D. Aksan: Türkoloji alışmaları incelenmemiş metinlerin düzenlenip yayınlanmasıyla sınırlı olmamalı, dilbilgisi kitaplarında yer almayan birçok konu ağdaş dilbilim yöntemleriyle incelenmelidir. Türkçenin sesbilimi, biçimbirimlerinin dökümü, anlatım özellikleri, kalıplaşmış anlatımları, biembilgisi, kkenbilgisi dilbilimin yeni bulgularıyla incelenebilir. Bunun gibi ağdaş dilbilim yöntemlerinin sözlük yapımında kullanılması da önem taşımaktadır. Bu alışmalar kişisel değer yargılarından çok bilimsel bulgulara dayandırılmalı, böylece dil çalışmalarında yansızlık sağlanmalıdır. Sanırım dilbiliminin en önemli katkısı bu olabilir.

A. Kocaman: Sayın hocam, okullarımıza dilbilim dersleri konulması konusunda ne düşünüyorsunuz?

D. Aksan: Bu da kanımca önemli bir konu. Çağdaş dilbilim terim ve kavramlarının ilkokuldan başlayarak Türkçe eğitim ve ğretiminde yerini alması dil bilincimizi geliştirecektir. Dil olgusunun ortaöğretim öğrencilerine yeterince tanıtılması için lise düzeyinde, hiç değerli seçmeli olarak dilbilim dersleri konulması yararlı olabilir. Türkçe kullanımında her düzeyde eksikler var; Türkçe eğitim ve öğretimindeki eksikliklerin giderilmesinde ve ortak dilin çeşitli yönlerinin açıklanmasında ağdaş dilbilim verilerinden yararlanılması daha tutarlı bir dil görüşüne ulaşılmasını sağlayabilir.

A. Kocaman : Sayın hocam, son olarak dilbilimin ülkemizde ve dünyada geleceği zerne neler söyleyebiliriz?

D.Aksan: 20.yüzyıl dilbiliminde önemli gelişmelere sahne olmuştur. Kitle iletişim araçlarındaki gelişme dil çalışmalarının yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Ses kayıt aygıtları, televizyon, video, ve bilgisayar dil çalışmaları için yeni olanaklar sunmaktadır. Umudum odur ki, bu yeni ve çağdaş olanaklar Türkçe incelemelerine ve Türklere yabancı dil öğretimine yeni boyutlar ekleyebilir.

Bence, yakın gelecekte yapılması gereken şey psikoloji ve tıp alanları ile işbirliği içinde insan zihninin çalışmasını ve buna bağlı olarak dil sisteminin niteliğini, çalışma düzenini daha kesinlikle ortaya koymaktır. Bugüne kadar bu konuda ilginç varsayımlar ileri sürülmüştür; ancak daha somut sonuçların alınabilmesi, zihinsel düzenin, dil-düşünce ilişkisinin aydınlatılmasına bağlı görünüyor. Ayrıca, dilin benliğimizi kuşatan bir olgu olması dilbilimin öteki alanlarla işbirliği yapmasını da zorunlu hale getirmektedir. Bu konuda yabancı dil öğretiminde ve uygulamalı dilbilimin öteki alanlarından elde edilecek bulguların dil kuramını etkilemesini de bekleyebiliriz. Ülkemizde dilbilimin gelişmesi ise Batı'daki gelişmeleri yakından izlemek yanında, çağdaş dilbilim verilerini özellikle Türkçe'nin incelenmesine uygulamakla kişilik kazanacaktır. Genç Türk dilbilimcileri, öteki çalışmaları yanında bu kitaptaki yazı ve incelemeleriyle de bu konuda epeyce yol aldıklarını göstermektedirler.